
Die makrostrukturele vergestaltung van affikse en tegnostamme in Afrikaanse vertalende woordeboeke*

Gerda de Wet, *Departement van Afrikaans en Nederlands,
Universiteit van Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract: The Macrostructural Embodiment of Affixes and Technostems in Afrikaans Translation Dictionaries. The history of Afrikaans dictionaries shows that in the past the focus was chiefly on the inclusion of words as lemmas in the macrostructure. Although the Afrikaans lexicon mainly consists of words, there occur two other types of lexical items in the lexicon as well, namely sublexical items (e.g. affixes and stems) and multiflexical items (e.g. expressions and idioms).

In this article the inclusion and presentation of sublexical items in Afrikaans translation dictionaries, that is, standard translation desk dictionaries with Afrikaans and English as language pair, are emphasized. The two dictionaries under discussion are *Groot Woordeboek/Major Dictionary (MD)* and *Tweetalige Woordeboek/Bilingual Dictionary (BD)* which belong to this category. The discussion encompasses a critical evaluation of the inclusion and presentation of sublexical lemmas according to present-day metalexical approaches. The theoretical discussion concentrates throughout on practical lexicography and articles are therefore evaluated according to theoretical principles.

From the investigation of the macrostructural embodiment of sublexical lemmas in BD and MD, it becomes clear that a wider variety of stems than affixes are included in these dictionaries. Where affixes are included, they are treated more scantily than stems. There is also a need for the inclusion of comprehensive instructions for the user in both dictionaries.

Keywords: MACROSTRUCTURE, AFFIXES, TECHNOSTEMS, SUBLEXICAL ITEMS, TRANSLATION DICTIONARY, DESK DICTIONARY

Opsomming: Die Afrikaanse woordeboekgeskiedenis toon dat daar in die verlede veral op die opname van woorde as lemmas in die makrostruktuur gekonsentreer is. Alhoewel die Afrikaanse leksikon hoofsaaklik uit woorde bestaan, kom daar egter ook twee ander tipes leksikale items voor, naamlik subleksikale items (bv. stamme en affikse) en multileksikale items (bv. vaste uitdrukkings en idioeme).

In hierdie artikel val die klem op die opname en aanbieding van subleksikale items in Afrikaanse vertalende woordeboeke, dit wil sê standaard vertalende handwoordeboeke met Afrikaans en

---

* Hierdie artikel is 'n aangepaste hoofstuk uit 'n M.A.-skripsie *Die opname en bewerking van subleksikale lemmas in Afrikaanse vertalende woordeboeke* wat in Desember 1997 deur die Universiteit van Stellenbosch aanvaar is.

Engels as taalpaar. *Groot Woordeboek/Major Dictionary (GW)* en *Tweetalige Woordeboek/Bilingual Dictionary (TW)* wat tot dié kategorie behoort, is die woordeboeke onder bespreking. Die bespreking sluit 'n kritiese evaluering in van die opname en aanbieding van subleksikale lemmas aan die hand van bestaande metaleksikografiese uitgangspunte. Die teoretiese bespreking is deurgaans op die leksikografiese praktyk gerig en woordeboekartikels word daarom aan die hand van teoretiese beginsels geëvalueer.

Uit die ondersoek na die makrostrukturele vergestaltung van subleksikale lemmas in GW en TW, blyk dit dat 'n groter verskeidenheid stamme as affikse in hierdie woordeboeke opgeneem word. Waar affikse wel opgeneem word, word hulle kariger behandel as stamme. Daar is ook 'n behoefte aan die insluiting van vollediger en omvattender instruksies vir die gebruiker in albei woordeboeke.

Sleutelwoorde: MAKROSTRUKTUUR, AFFIKSE, TEGNOSTAMME, SUBLEKSIKALE ITEM, VERTALENDE WOORDEBOEK, HANDWOORDEBOEK

Affikse word baie swak in Afrikaanse vertalende woordeboeke hanteer. Afsien van die inkonsekwente opname en bewerking van prefikse, figureer suffikse feitlik nêrens in die leksikografiese bewerkingsproses nie. Hierdie swak hantering van affikse spruit onder meer voort uit die betrokke woordeboeke se woordgerigte benadering en die gevolglike ontoereikende keuse van leksikonitems wat as behandelingseenhede opgeneem word. Die aanname dat affikse lemmastatus moet kry, volg daaruit dat die affigale vorm die enigste optrede van die betrokke leksikale item is; daar is nie 'n woordvariant wat semanties parallel aan die affiks optree nie. Uit die aard van hul vorm het affikse net 'n subleksikale optrede en gevolglik kan hul opname en bewerking nie aanleiding gee tot die duplisering van inligting nie (Gouws 1991: 117).

Dit blyk verder ook dat daar verwarring bestaan tussen die bewerking van prefikse en tegnostamme wat as beginkomponente van samestellings optree. Van Niekerk (1989: 88-89) onderskei affikse en tegnostamme van mekaar op grond van veral een belangrike kenmerk: affikse verbind altyd met stamme en nooit met mekaar nie, terwyl tegnostamme wél, maar nie noodwendig nie, met mekaar kan verbind, byvoorbeeld *haplo-* en *-grafie* vorm *haplografie* en *brío-* en *-fiet* vorm *briefiet*.

1. Prefikse

In sowel TW as GW word prefikse as lemmas opgeneem, maar op 'n baie klein skaal. Prefikse wat opgespoor kon word, is die volgende: in TW (A-E): *al-*, *her=*, *Pan=*, *mal=*, *wan=* en (E-A): *cis=*, *ex-*, *demi=*, *extra=*, *mal=*, *mis=*, *non-*, *post=*, en in GW (A-E): *al-*², *her=* en (E-A): *ex=*, *non-*, *post-*³, *quasi-*¹.

1.1 Homonimie by affikse

Die leksikografiese hantering van homonimie by affikse geniet nog minimale aandag. Tans word affikse, waar van toepassing, in sowel TW as GW as homonieme

saam met leksikale lemmas hanteer. So 'n geval in GW is die volgende: **post**¹, **post**² en **post**⁻³ (E-A):

post¹, (n) stut, paal, styl (deur); stander, pilaar (*myn.*); (v) aanplak; bekend maak.

post², (n) pos; posisie, betrekking; wag; fort; poskantoor; poswese, posdiens; pospapier; standplaas [...]

post⁻³, na=.

Die probleem met hierdie bewerking is dat subleksikale en leksikale lemmas nooit as lede van een homonimiese paar hanteer kan word nie (Gouws 1989: 138). Homonieme vereis vormlik identiese lemmas en die koppelteken, as deel van die lemma, impliseer dat daar 'n vormlike verskil is.

Affikse kan ook, soos woorde, verskillende polisemiese waardes hê of onderlinge homonimiese verbande toon. Combrink (1990: 38) maak in sy lys voorvoegsels onder andere voorsiening vir meer as een morfologiese optrede van **ge**-. So is daar **ge**⁻¹ in (*het*) **geëet**, **geslaap**, **gewerk**; **ge**⁻² in (*word/is*) **geëet**, **gesê**, **gedoen**; **ge**⁻³ in (*n*) **gemors**, **geraas**, **getjank** en **ge**⁻⁴ in **gebaadjie**, **gedas**, **gestewel**. Die leksikograaf moet ondersoek instel of daar 'n semantiese onderskeid tussen die vier vorme van **ge**- is, en indien wel, of die onderskeid polisemies of homonimies van aard is. Indien die onderskeid argumentshalwe homonimies is, behoort hierdie affikse as verskillende lemmas neerslag in die woordeboek te vind. Dit beteken dat **ge**⁻¹, **ge**⁻², **ge**⁻³ en **ge**⁻⁴ as aparte subleksikale lemmas en as lede van 'n homonimiese kategorie opgeneem behoort te word. Die onderskeid in hierdie geval is egter meer kompleks: **ge**⁻¹, **ge**⁻² en **ge**⁻⁴ is wel poliseme van mekaar omdat die verskillende optredes van **ge**- hier nie betekenismatig genoegsaam verskil om aparte inskrywings te regverdig nie. Die feit dat hulle meerfunksionaliteit openbaar, is nie noodwendig 'n aanduiding dat hulle homonieme is nie. Hierdie drie gevalle is wêl sogenaamde "grammatiese homonieme", maar semanties is daar 'n nouer verband tussen hulle. In die geval van **ge**⁻³ is daar egter 'n betekenisverskil met die ander drie en dus is dit 'n homoniem van hulle.

Die situasie in die vertalende woordeboeke is tans van so 'n aard dat, indien 'n affiks wêl opgeneem word, dit net in een artikel bewerk word en moontlike homonimiese affikse almal onder een makrostrukturele inskrywing hanteer word.

1.2 Polisemie by prefikse

Op grond van hul status as leksikonitems behoort affikse as homonimiese of as polisemiese lemmas opgeneem te word waar van toepassing. Homonimie geld tussen leksikale items van dieselfde vlak, met ander woorde óf tussen subleksikale items óf tussen meerleksikale items óf tussen woorde. Daar is ook nog nie, soos in die geval van homonimie, in die Afrikaanse vertalende leksikografie gekyk na die opname van polisemiese affikse nie.

2. Suffikse

Suffikse kry geen makrostrukturele erkenning in TW of GW nie. Hulle figureer wél as deel van afleidings, maar nie as volwaardige subleksikale items in die sin dat hulle as aparte lemmas opgeneem word nie. Alhoewel alle produktiewe suffikse vir opname in die woordeboek oorweeg behoort te word, kry affikse wat slegs grammatiese waarde het, normaalweg nie lemmastatus nie. Daar is verskillende suffikse wat nie noodwendig opgeneem hoef te word nie; twee sulke tipes is die vervroulikingsuffikse wat (a) persoonsname en (b) soortname vorm.

2.1 Vervroulikingsuffikse wat persoonsname vorm

Suffikse wat vrouepersoonsname vorm, is onder andere die **-ika** in **Laurika**, **-ita** in **Benita**, **-lina** in **Douwlina** en **-ri** in **Anneri**. Tweetalige woordeboeke neem meermale persoonsname op. Vir die Afrikaanse vervroulikingsuffikse by persoonsname is daar egter nie dikwels ooreenstemmende Engelse vertaalekwivalente beskikbaar nie. Die beste oplossing sou wees om telkens die volledige vrouepersoonsnaam aan die Afrikaanse kant te lemmatiseer, gevolg deur die naaste Engelse vertaalekwivalent. Dieselfde metode kan ook aan die Engelse kant toegepas word.

2.2 Vervroulikingsuffikse wat soortname vorm

In die buitetalige werklikheid is daar tans die neiging tot geslagtelike gelykheid. Dit is die gevolg van 'n sterk opkoms van die feminisme. Beyer (1995: 6-7) voer aan dat die vervrouliking van 'n leksikale item in ekstreme gevalle beskou word as seksistiese diskriminasie. Die ideale toestand sou wees dat persoonsname geslagtelike neutraliteit kommunikeer. Die neiging bestaan dus al meer in Afrikaans om die manlike persoonsname vir albei geslagte te gebruik en om die vroulike vorme wat dikwels van die manlike vorme deur middel van suffikse afgelei word, te vermy.

Combrink (1990: 105) noem drie reëls waarvolgens woorde in Afrikaans vervroulik word. Dit is veral reël (c) wat vir hierdie artikel ter sake is.

- (a) Afsonderlike vroulike vorme vir sommige lewende wesens, soos **vrou**, **merrie** en **koei**.
- (b) Samestellings met [+ menslike] stamme soos **dame(s)-** in **dameskoen**, **meisie(s)-** in **meisiespan**, en **-vrou** in **polisievrou** asook [- menslike] stamme soos **-koei** in **walviskoei** en **-wyfie** in **leeuwyfie** wat vroulikheid impliseer.
- (c) Afleidings deur middel van suffikse. Onder hierdie suffikse is **-e** soos in **prinsipale**, **-es** soos in **bewaarderes**, **-ise** soos in **aktrise** en **-ster** soos in **naaldwerkster**.

Uit bostaande drie reëls is dit duidelik dat Afrikaans se vervroulikingsvorme

grootliks morfolgies gevorm word, terwyl dit in Engels meestal op leksikale vlak geskied. Dit skep 'n probleem vir die leksikograaf, deurdat daar nie geredelik vir elke Afrikaanse vervroulikingsuffiks 'n Engelse woord as vertaalekwivalent beskikbaar is nie. 'n Moontlike oplossing vir hierdie probleem sou wees dat die leksikograaf aan die Afrikaanse kant van die woordeboek dié pare geslagsgemerkte leksikale items waarvoor daar in Engels net een vertaalekwivalent is, as aparte lemmas opneem. So 'n voorbeeld sou wees:

A-E

onderwyser teacher

onderwyseres teacher

E-A

teacher onderwyser (n), onderwyser (m), onderwyseres (v).

In voorbeeld A-E geld 'n ekwivalentverhouding van konvergensie. Die omkeerbaarheidsbeginsel lei dan tot voorbeeld E-A wat 'n verhouding van divergensie weerspieël. Dit blyk dus uit bostaande inskrywings dat beide **onderwyser** (wat sowel die manlike as die neutrale vorm verteenwoordig) en **onderwyseres** (die vroulike vorm) in Engels met die ongeslagtelike **teacher** vertaal kan word. Aan die ander kant blyk dit ook dat **teacher** met sowel **onderwyser** as **onderwyseres** vertaal kan word. In hierdie verband moet die leksikograaf duidelik leiding aan die gebruiker gee. Die volgorde waarin die vertaalekwivalente verskaf word, behoort volgens die heersende leksikografiese praktyk gedoen te word, naamlik gebruiksfrekwensie. Die woord wat die meeste gebruik word, behoort eerste gegee te word — en nie noodwendig die ongemerkte item nie. Naas die vertaalekwivalent, moet die geslag van die persoon ook aangedui word. Dieselfde geld vir leksikale items soos die Afrikaanse **eggenoot** en **eggenote** wat albei met die Engelse **spouse** vertaal word. Dit is wel belangrik om affikse waarvoor daar nie vertaalekwivalente is nie, op te neem en hul bewerking so aan te pas dat dit nie net op die weergawe van 'n vertaalekwivalent gerig is nie. In die geval van **eggenote** en **onderwyseres** wat onderskeidelik met die ongeslagtelike **spouse** en **teacher** vertaal word, behoort aangedui te word dat hulle vervroulikingsvorme is, byvoorbeeld:

eggenote spouse (f.)

onderwyseres teacher (f.)

Om elke suffiks in die woordeboek op te neem, sou lei tot onnodige oorlading. Die leksikograaf moet probeer om 'n ondersoek te loods na die mees produktiewe suffikse in Afrikaans en ter wille van volledigheid 'n seleksie van hierdie suffikse insluit. Kempen (1982: 400-588) bespreek 'n groot aantal suffikse wat in Afrikaans voorkom. Nie al hierdie suffikse is meer produktief nie. Suffikse wat egter nog produktief in Afrikaans optree, is onder andere gevalle soos **-aar**, **-aas**, **-dig**, **-erd**, **-lei**, **-lik** en **-loos**. Sulke gevalle behoort vir opname oorweeg te word. Suffikse moet per definisie dieselfde bewerking as prefikse kry.

Vir die probleem ten opsigte van die opname van affikse is daar twee moontlike oplossings.

Eerstens: Die leksikograaf kan volledigheidshalwe 'n lys van al die Afrikaanse affikse in die agterwerk van die woordeboek opneem, met hul moontlike Engelse vertaalekwivalente. Gepaardgaande daarmee kan ook 'n lys van Engelse affikse ingesluit word, met hul onderskeie Afrikaanse vertaalekwivalente. Affikse kan egter wél aanspraak maak op lemmastatus, en die lys in die agterwerk moet nie die opname van affigale lemmas in die makrostruktuur van die woordeboek vervang nie. Die opname van 'n afsonderlike lys in die agterwerk lei tot 'n verdere toegangstruktuur. Alhoewel so 'n woordeboek nie meer monotoeganklik is nie, word sy waarde as houër van inligting vergroot.

Tweedens: Subleksikale items kan in kombinasie met stamme behandel word. Die suffiks *-e* wat meervoudsvorme in Afrikaans aandui, is een van die suffikse wat nie noodwendig sal kwalifiseer vir individuele opname in 'n vertalende woordeboek nie. Afrikaans het egter ook 'n *-e* wat vervrouliking aandui. Die leksikograaf moet op die een of ander wyse tussen die twee onderskei. Om hierdie probleem te omseil, kan die leksikograaf in die artikel van 'n lemma wat *-e* as meervoudsvorm neem, die suffiks se funksie soos volg aandui:

boek *-e pl.*

Die meervoud word egter nie altyd slegs deur die toevoeging van 'n meervoudsuffiks gevorm nie. Soms lei meervoudsvorming tot 'n spellingsaanpassing, byvoorbeeld **dieet** en **diëte**, **betoog** en **betoë**. Soms maak dit die gebruik van afkappingstekens (**hoera** en **hoera's**, **radio** en **radio's**) en kappies (**wig** en **wie**, **brug** en **brûe**) nodig. Daar bestaan ook wisselmeervoudsvorme byvoorbeeld **doktors** en **doktore**, **vroue** en **vrouens**. Om groter konsekwentheid in die woordeboek te bewerkstellig en dit vir die gebruiker toegankliker te maak, kan die leksikograaf naas die lemma in die enkelvoudsvorm, in dieselfde artikel die meervoudsvorm opneem deur die hele meervoudsvorm uit te skryf:

dieet *diëte pl.*

hoera *hoera's pl.*

3. Tegnostamme

Sowel TW as GW het op groot skaal tegnostamme wat as beginkomponente van samestellings optree, in die makrostruktuur opgeneem, byvoorbeeld in TW (A-E): **aëro=**, **Anglo=**, **astro=**, **chiro=**, **elektro=**, **fito=**, **fono=**, **galvano**, **halo=**, **heli=**, **hemi=**, **hemo=**, **hetero=**, **hidro=**, **higro=**, **hiper=**, **hipo=**, **hippo=**, **hipso=**, **histo=**, **holo=**, **homeo=**, **mega=**, **meta=**, **mikro=**, **neo=**, **osteo=**, **outo=**, **pseudo=**, **psigo=**, **teo=**, **termo=**, **xeno=**, **xero=**, **xilo=** en (E-A): **aero=**, **Anglo=**, **astro=**, **bio=**, **chiro=**, **electro=**, **exo=**, **galvano=**, **halo=**, **heli**, **helio=**, **hema=**, **haema=**, **hemi=**, **hemo=**, **hepta=**, **hetero=**, **hexa=**, **hydro=**, **hygro=**, **hypno=**, **hypo=**, **hypso=**, **holo=**, **homo=**, **kilo=**, **litho**, **mega=**, **meta=**, **necro=**, **neo=**, **neuro=**,

ortho=:, **osteo=**:, **paleo=**:, **pal(a)eo=**:, **penta=**:, **phyto=**:, **pneumo=**:, **psycho=**:, **sapro=**:, en **thermo=**:-.

Soos in die geval van suffikse word tegnostamme wat as eindkomponente van samestellings funksioneer, ook nie in die woordeboek opgeneem nie alhoewel daar 'n substansiële aantal in die taal voorkom, byvoorbeeld **-fiet**, **-fiel**, **-foon**, **-fobie**, **-graaf**, **-gram**, **-liet**, **-logie**, **-loog**, **-maan**, **-metrie**, **-niem**, **-paat**, **-skoop** en **-staat**. Wat wél in TW die geval is, is dat hierdie tegnostamme wat as eindkomponente van tegnosamestellings² optree, soms in die artikel van 'n tegnostam wat as beginnkomponent optree, bewerk word:

hidro=: ~**chloried**, ~**chloride** hydrochloride. [...] ~**fiel** =e n. hydrophile (chem.) [...] ~**fobie** hydrophobia [...] ~**foon** =one hydrophone [...] ~**graaf** =awe hydrographer [...]

Alhoewel eindkomponente wél opgeneem word, is daar geen konsekwente manier om 'n betrokke eindkomponent in die woordeboek op te spoor nie. As 'n gebruiker argumentshalwe die tegnostam **-fobie** wil naslaan, is dit nie onder die alfabetiese lysing van lemmas te vind nie. Dit is ook nie moontlik om onder die beginnkomponente vir die toepaslike samestelling te gaan soek waarin die eindkomponent kan optree nie.

Vir sover tegnostamme wat as eindkomponente in tegnosamestellings optree, deel is van die Afrikaanse leksikon, maak hulle aanspraak op lemmastatus. Mits hul produktiwiteit hul opname in die woordeboek regverdig, behoort hulle as lemmas leksikografies volledig bewerk te word, met ander woorde behoort hulle mutatis mutandis dieselfde aandag te geniet as tegnostamme wat as beginnkomponente funksioneer. Dit behels onder andere dat hulle voorsien moet word van sowel etimologiese inligting as eenwoordsitate om sodoende die betekenis en gebruik van die tegnostam duidelik te illustreer.

Die aanwending van voorbeeldsinne om die gebruik van 'n woord te toon is normaalweg 'n noodsaaklikheid in die geval van leksikale lemmas. In die geval van 'n tegnostam waar dit veral gaan om die optrede van die betrokke tegnostam in verbinding met 'n ander stam, is eenwoordsitate van die grootste belang. Dit sou egter nuttig wees as die leksikograaf elk van die eenwoordsitate ook met ten minste een voorbeeldsin kan voorsien om sodoende die betekenis van die tegnostam binne die samestelling waarin dit optree, duideliker te illustreer.

By 'n artikel waarin 'n tegnosamestelling soos **hidrochloried** voorkom, verwys Wiegand (1983: 432-437) na die inskrywing **hidro=** as 'n lemmadeel of deellemma in 'n lemma-eksterne nesingang. Die bewerkingssteken is die volledige lemma, naamlik **hidrochloried**. ~**chloried** bestaan uit 'n lemmadeel en 'n leksikografiese plekhoudersimbool — die tilde. 'n Lemmadeel is deel van 'n lemma. Dit tree op in die lemmatisering van samestellings. Die lemmadeel lei 'n groep neslemmas in, soos in die geval van **hidro=**. Die lemma wat bewerk word, is die lemmadeel, bv. **hidro=**, plus die tweede stam, bv. ~**chloried**. Die lemma is dan **hidrochloried**.

Die lemmas in 'n woordeboek is gewoonlik alfabeties en vertikaal gerig. Wanneer samestellings in een artikel opgeneem is en as sublemmas hanteer word

én hierdie sublemmas is alfabeties ingeskryf, praat Wiegand van nislemmatisering. Elke lemma in so 'n groep is 'n nislemma. In so 'n nis is daar geen semantiese of morfologiese implikasies nie. 'n Voorbeeld van nislemmatisering in TW is die geval **hidro=**:

hidro=: ~chloried [...] ~dinamies [...] ~dinamika [...] ~ëlektries [...] ~fiel [...] **hidroulies** [...]

Indien van die alfabetiese patroon afgewyk word en van die sublemmas in 'n artikel weens semantiese redes bymekaar geplaas word, noem Wiegand dit neslemmatisering. 'n Voorbeeld van neslemmatisering in TW is die geval **Noord=**:

Noord=: --Afrika [...] --Afrikaans [...] --Amerika [...] --Amerikaans [...] --Europa [...] --Frankryk [...] **noorde** [...]

Hier behoort die lemma **noorde** volgens 'n streng alfabetiese volgorde voor **Noord-Europa** te staan. Maar weens die semantiese implikasies word **Noord-Europa** in die artikel van **Noord=** opgeneem.

4. Omkeerbaarheid en die opname van prefikse en tegnostamme

In 'n tweerigting-vertalende woordeboek moet daar aangedui word wat die wedersydse ekwivalentverhoudinge tussen die leksikale items van die betrokke tale is (Gouws 1989: 162). Dit beteken dat 'n lemma A in die brontaal X, wat 'n leksikale item van die brontaal is, met sy vertaalekwivalente B en C wat leksikale items van die doeltaal Y is, in taal Y as een van die moontlike vertaalekwivalente van die lemmas B en C opgeneem word.

Omdat subleksikale lemmas wel volwaardige lemmas is, moet die leksikoograaf konsekwent wees in sy bewerking van die verskillende tipes lemmas. In hierdie geval behoort omkeerbaarheid, soos toegepas in die artikels van leksikale lemmas, ook toegepas te word in die artikels van subleksikale lemmas.

4.1 Prefikse

Die volgende artikel kom in TW voor:

al- all-, pan-

Die eerste vertaalekwivalent **all-** word nie soos 'n prefiks aan die A-E kant as lemma opgeneem nie, maar as vetkursiefgedrukte soekelement is dit slegs 'n lemmadeel in 'n lemma-eksterne nesingang, naamlik

all=: --**absorbing** allesoorheersend, allesbeheersend [...]

Die lemma **al-** se vertaalekwivalent *pan-* het nie 'n ooreenstemmende Engelse lemma **pan-** nie. TW maak wel voorsiening vir die lemma **Pan-** met sy vertaalekwivalente *Al-* en *Pan-*, terwyl daar nie 'n Afrikaanse *Al-* as lemma opgeneem is nie. **Pan-** word ook nie as lemma aan die A-E kant opgeneem nie, maar wel **Pan=**. Leksikonitens is dus onvolledig verteenwoordig in die makrostruktuur van die woordeboek. Dit kan verwarrend wees vir die gebruiker wanneer 'n vertaalekwivalent verskaf word wat op sy beurt nie weer as lemma opgeneem is nie.

Nog voorbeelde in TW waar die omkeerbaarheidsbeginsel by prefikse nie toegepas is nie, is **her=** en **post=**. Aan die A-E kant word **her=** as affigale lemma gegee met sy vertaalekwivalent *re=*. Omgekeerd word **re-** egter nie as affigale lemma aan die E-A kant opgeneem nie. So ook word **post=** as lemma aan die E-A kant opgeneem met sy vertaalekwivalent *na=*. Aan die A-E kant word daar egter net vyf deellemmas **na=**: in die ingangsposisie van groter lemmaneste gegee.

Dit blyk dus dat die omkeerbaarheidsbeginsel ten opsigte van affigale lemmas nie werklik in TW toegepas word nie.

4.2 Tegnostamme

Net soos in die geval van prefikse, is TW nie konsekwent wat betref die wedersydse opname van tegnostamme as subleksikale lemmas en as vertaalekwivalente nie. Die volgende lys is 'n seleksie van tegnostamme aan die A-E kant van TW, waarvan die Engelse weergawes ook aan die E-A kant as lemmas opgeneem word:

A-E	E-A
aëro=	aero=
chiro=:	chiro=:
elektro=:	electro=:
fito=:	phyto=:
galvano=:	galvano=:
heli=:	heli=:
mega=:	mega=:
penta=:	penta=:
psigo=:	psycho=:
termo=:	thermo=:

Dit gebeur wel soms dat die vertaalekwivalent van 'n tegnostam wat as lemma aan die X-Y kant opgeneem is, nie aan die Y-X kant as lemma gegee word nie, of omgekeerd, byvoorbeeld **centi=:**, **hexa=:**, **homo=:**, **necro=:** en **paleo=:** word aan die E-A kant opgeneem, maar nie **senti=:**, **heksa=:**, **homo=:**, **nekro=:** en **paleo=:** aan die A-E kant nie, terwyl **mikro=:**, **outo=:**, **pseudo=:**, **teo=:**, **xeno=:**, **xero=:** en **xilo=:** aan die A-E kant vermeld word, maar **micro=:**, **auto=:**, **pseudo=:**, **theo=:**, **xeno=:**, **xero=:** en **xilo=:** nie aan die E-A kant nie.

'n Probleem wat onder andere voorkom by die metode om soekelemente te gebruik, is dat die omkeerbaarheidsbeginsel dikwels nie by samestellings wat uit

twee tegnostamme gevorm is en 'n tegnosamestelling as vertaalekwivalent het, gehandhaaf word nie. Dit gebeur deurdat die leksikale item wat as vertaalekwivalent van die tegnostam verskyn, nie as sodanig lemmastatus kry nie. Die eerste stam tree in verbinding met 'n ander stam as deellemma op. So word daar byvoorbeeld aan A-E kant van TW **fito=**: ~**chemie** opgeneem met sy vertaalekwivalent *phytochemistry*. Die woord **phytochemistry** word nie as lemma aan die E-A kant vermeld nie, maar die vertaalekwivalent *phyto=* word wel as subleksikale lemma aangebied waaronder ander tegno-eindkomponente met hul vertaalekwivalente gegee word: **phyto=**: ~**biology** [...] ~**genesis** [...] ~**pathology** [...]. 'n Soortgelyke geval word aan die A-E kant aangetref waar die subleksikale lemma **meta=**: ~**bisulfiet** vermeld word saam met die vertaling *metabisulphite*. Aan die E-A kant word nêrens 'n lemma **metabisulphite** aangetref nie, maar wel 'n subleksikale lemma **meta=**: opgeneem waaronder ander tegno-eindkomponente saam met hul vertaalekwivalente gegee word: **meta=**: ~**bletics** [...] ~**genesis** [...] ~**xylem** [...]. Gevalle waar hierdie stelsel gebruik word, kom redelik dikwels voor.

Wat inderwaarheid hier plaasvind, is dat die bewerking nie op die tegnostam self gerig is nie, maar op die samestelling waarin die tegnostam optree. Die woordeboekgebruiker moet uit die vertaalekwivalent van die betrokke samestelling aflei wat die vertaalekwivalent van die tegnostam is. Die tegnostam word dus nie as subleksikale item hanteer soos die veronderstelling is nie, maar as deel van 'n samestelling wat sy eie lemmastatus het. By gevalle soos die samestellings met **peri-** in TW sou 'n subleksikale lemma **peri=**: opgeneem kon gewees het, maar hier word aan al die samestellings hul eie lemmastatus gegee. 'n Tegnostam **peri-** ontbreek dus aan sowel die A-E as die E-A kant. In GW word **peri-** aan die E-A kant as subleksikale lemma aangebied, maar al die samestellings waarin dit voorkom, word nie daaronder behandel nie. Hulle kry ook, soos in TW, hul eie lemmastatus. Die behandeling verskil dus nie van dié aan die A-E kant waar **peri-** nie as subleksikale lemma opgeneem word nie.

Soos by leksikale en affigale lemmas, behoort die tegnostam eerstens individueel bewerk te word en dus van ('n) vertaalekwivalent(e) voorsien te word. Hierdie vertaalekwivalent(e) behoort dan weer aan die alternatiewe kant van die woordeboek as subleksikale lemma(s) opgeneem te word deur dit (hulle) vormlik met 'n koppelteken te merk. Dit behoort verder dieselfde mikrostrukturele behandeling as ander lemmas te kry en dán eers kan 'n stelsel van nes- of nislemmatiese rangskikking toegepas word.

Dit gebeur ook in TW dat 'n tegnostam as subleksikale lemma opgeneem word, maar dat sy vertaalekwivalent, wat wel as subleksikale item in die doeltaal optree, nie as sodanig aangebied word nie, byvoorbeeld **bio=** aan die A-E kant wat met *bio* vertaal word. 'n Verdere inkonsekwentheid wat soms voorkom, is die aanbidding van tegnostamme as leksikale lemmas sonder aanduiding van hul subleksikale status. So 'n voorbeeld is **galvano** wat aan die A-E kant as leksikale lemma gegee word met *galvano* as vertaling, maar in werklikheid subleksikale status het soos blyk uit die tegnosamestellings wat daaronder gegee word: ~**grafie**, ~**meter**, ~**plastiek**, e.s.m. Aan die E-A kant word **galvano=**: slegs as subleksikale lemma opgeneem. Die inskrywing **galvano-**: behoort as subleksikale lem-

ma aan sowel die Afrikaanse as die Engelse kant aangebied te word, gevolg deur die ooreenstemmende vertaalekwivalente.

Selfs al word die omkeerbaarheidsbeginsel toegepas, kom daar nog steeds inkonsekwentheid voor. Aan die E-A kant word *aero=* opgeneem met *aëro=* as vertaalekwivalent en dit word gevolg deur lemmadele soos *-bat* ensovoorts. Aan die A-E kant kry *aëro=* nië 'n vertaalekwivalent nie. Dus, waar *aero=* as behandelingsseenheid optree, verval dié funksie by *aëro=* en word dit as 'n lemma-eksterne ingang opgeneem.

Dit blyk dus dat, wat die makrostrukturele bewerking van tegnostamme betref, die omkeerbaarheidsbeginsel, soos ook in die geval van affigale lemmas, nie werklik in TW toegepas word nie.

5. Die verwysing na subleksikale lemmas in die voorwerk van GW en TW

5.1 Kriterium vir die opname van subleksikale items

Die hoofkriterium vir die opname van subleksikale items in Afrikaanse vertalende woordeboeke is, soos tevore genoem, hul status as leksikale items. Daarom verdien hul hantering reeds aandag in die voorwerk van die woordeboek.

5.2 Die voorwerk

Die voorwerk van 'n woordeboek is veronderstel om die woordeboekgebruiker te help om die inligting wat hy/sy soek, maklik te vind en te gebruik. Hausmann en Wiegand (1989: 330) dui in hul artikel oor die verskillende onderdele van die woordeboek aan dat die woordeboek hoofsaaklik verdeel kan word in die voorwerk, die agterwerk en 'n sentrale woordelys wat die makrostruktuur en die mikrostruktuur van die woordeboek omvat. Die voor- en agterwerk is meestal opsioneel, terwyl die sentrale woordelys en die toeligting twee noodsaaklike tekste is. Die tekste wat in die voor- en agterwerk voorkom, hoef nie in 'n spesifieke volgorde opgeneem te word nie. Die voorwerk bestaan gewoonlik uit die titel, die inhoudsopgawe, gebruiksintruksies of voorwoord en die grammatika van die woordeboek. Die agterwerk bevat meestal verskillende byvoegsels.

5.2.1 Die voorwoord

Een van die funksies van die voorwoord wat Carstens (1995: 142) onder andere noem, is naamlik om "aan die gebruiker 'n sleutel te gee tot die struktuur en die metataal van die woordeboek". Die voorwoord en toeligting van die tipografie van TW en GW sal in die lig van hierdie funksie bespreek word.

Die voorwoord van GW bestaan uit 'n uiters bondige paragraaf. Daar word slegs aangedui dat die veertiende uitgawe "grondig hersien en aansienlik uitgebrei (is)" en dat "meer idiomatiese uitdrukkings bygekom (het)". Behalwe die ver-

wysing na die insluiting van "nuwe woorde ... uit die daaglikse gesproke taalgebruik" en "eiename" word daar geen verantwoording gegee van die opnamebeleid nie. Dit is so dat die deursneewoordeboekgebruiker dikwels nie eens die voorwoord lees nie, maar net in die sentrale teks die leksikale inligting soek wat hy/sy benodig. Nogtans behoort die leksikograaf nie om dié rede die voorwoord onvolledig aan te bied nie.

Daar is tans die strewe in die leksikografie om leksikale, multileksikale en subleksikale lemmas so ver moontlik volgens dieselfde kriteria te behandel en gevolglik is dit onwenslik dat enigeen van dié lemmatipes 'n skraler bewerking as die ander kry. Die afwesigheid van 'n verduideliking aangaande die hantering van veral subleksikale lemmas wat tradisioneel nie genoegsame aandag in woordeboeke gekry het nie, kan impliseer dat hierdie lemmas glad nie in die woordeboek figureer nie.

In die voorwoord behoort ook gewys te word op die problematiek rondom die onderskeid en gebruik van affikse en tegnostamme. Die woordeboek moet hier 'n enkoderende funksie vervul deur die gebruiker in staat te stel om die ver- taalekwivalente wat verskaf word, in die regte konteks te gebruik. Alhoewel so- wel affikse as tegnostamme subleksikale items is, verbind hulle nie met dieselfde stamme in woordvorming nie. Affikse, byvoorbeeld, verbind nie met tegnostam- me nie en tegnostamme kan met mekaar verbind, maar ook met gewone stamme. In die niealfabetiese gedeelte van die woordeboek behoort morfologiese inligting óf in die toeliggende aantekeninge óf elders in die voor- en/of agterwerk te verskyn (Gouws 1989: 233). In hierdie minigrammatika behoort die teikentaal se fleksiestelsel kortliks bespreek en patroonmatige gevalle aan die hand van toepaslike voorbeelde geïllustreer te word. Svensén (1993: 230-231) wys daarop dat die voorwoord 'n uitvoerige bespreking in die vorm van "instructions for use" moet bied wat hulp met die ontsluiting van die woordeboek kan verleen. Hierdie gebruikersinstruksies moet 'n verduideliking insluit van die omvang van die mikro- en die makrostruktuur van die woordeboek asook die verskillende inligtingskategorieë wat hanteer word. Hy beklemtoon verder dat sowel die tipog- rafiese konvensies as die leksikografiese simbole wat in die woordeboek voor- kom, in die gebruikersinstruksies verklaar moet word.

Alhoewel TW 'n heelwat vollediger voorwoord as GW het, ontbreek daarin ook heelwat inligting. Daar word kortliks verwys na die tipografiese merkers in die woordeboek, asook vermeld waar die gebruiker 'n verduideliking van die stelsel sal aantref. 'n Tekortkoming is weer eens die versuim om die aard en om- vang van die makrostruktuur te omskryf. Daar word nie aangedui watter tipes leksikale items opgeneem is of op grond waarvan hulle ingesluit is nie. Die redakteur vermeld wel dat heelwat vernuwing moes plaasvind, waaronder die aanbieding, tipografie en voorkoms van die makrostruktuur, maar omtrent die opnamebeleid word niks gesê nie.

Soos GW het TW ook in sy makrostruktuur (maar op 'n groter skaal as GW) gebruik gemaak van die opname van subleksikale items. Nêrens in die bewerking van die subleksikale lemmas is egter 'n aanduiding gegee omtrent die dekode- rende en enkoderende funksie daarvan nie. Die gebruiker kan die indruk kry, uit die stilswye van sowel GW as TW, dat slegs dié subleksikale lemmas wat in die

woordeboek voorkom, produktief is in die taal of enigsins belangrik genoeg is om van kennis te neem.

5.2.2 Toeligting van die tipografie

Die gebruik van struktuurmerkers in woordeboeke dra by tot 'n grootskaalse besparing van ruimte en 'n verhoging van die teksdigtheid van die woordeboek. Hoe hoër die teksdigtheid van die woordeboek, hoe minder eksplisiet en toeganklik is die inligting wat aangebied word. Die gevolg is dat daar hoër eise aan die gebruiker gestel word, en té hoër eise kan lei tot swak kommunikatiewe oordrag. Daar is egter geen probleem met die gebruik van struktuurmerkers op sigself nie, solank hulle ondubbelsinnig en duidelik gedefinieer is én as sodanig aangewend word. Wiegand (1989: 428) verwys na twee tipes struktuurmerkers, naamlik tipografiese en nietipografiese struktuurmerkers. Hy beskou vetdruk en kursief onder andere as tipografiese merkers en tekens soos die dubbelpunt, komma en aanhalingstekens as nietipografiese merkers. 'n Aantal nietipografiese merkers word in sowel GW as TW gebruik, waaronder die tilde (~), die dubbelpunt (:), en die dubbele koppelteken (=). Die dubbele koppelteken en die koppelteken word om die beurt gebruik om subleksikale status in die woordeboek aan te dui. Dit geskied egter op 'n arbitrêre basis en verdien verdere aandag.

5.3 Die gebruik van die dubbele koppelteken in GW en TW

Subleksikale lemmas verteenwoordig op vormlike vlak by uitstek woorddele. Hulle kan uitgeken word aan die aanwesigheid van 'n koppelteken as deel van die lemma — hetsy daarvoor hetsy daarna. Hierdie stelsel moet duidelik omskryf word in 'n woordeboek se toeligtingstekste sodat die gebruiker maklik kan onderskei tussen die verskillende tipes leksikale items.

Die dubbele koppelteken word in sowel GW as TW gebruik om woorddele of samestellings wat aanmekaar geskryf moet word, te onderskei van dié woorddele of samestellings wat met koppeltekens geskryf moet word. Die gebruik van die dubbele koppelteken is egter teenstrydig met die huidige aanvaarde manier van spel en skryf. Volgens die agste uitgawe van die AWS (1991: 34) word die koppelteken onder andere "gebruik as weglatingsteken in byvoorbeeld *Moeders-en Vadersdag* en as onderbrekingsteken aan die einde van 'n getikte of geskrewe reël, byvoorbeeld *ver-gadering*".³ Maar om moontlike verwarring by die woordeboekgebruiker uit te skakel oor wanneer 'n woord aanmekaar geskryf word en wanneer 'n koppelteken gebruik word, kan die dubbele koppelteken bo die koppelteken aanvaar word, mits eersgenoemde slegs vir hierdie doel aangewend word en nie nog ander funksies verrig nie.

Die probleem is nou dat daar in sowel GW as TW ook van die dubbele koppelteken gebruik gemaak word om as deel van 'n lemma op te tree en sodoende sy status as subleksikale item te merk. GW en TW gebruik albei die dubbele koppelteken om nie net stamme en tegnostamme nie, maar ook affikse as subleksikale lemmas te merk. In hierdie gevalle vervul die dubbele koppelteken 'n twee-

ledige funksie: dit dien om 'n lemma as subleksikale item aan te dui én om die affiks as vasgeskrewe aan die stam te toon. Sowel GW as TW neem slegs prefikse as subleksikale lemmas op. TW voer egter nog 'n verdere gebruik van die dubbele koppelteken in, naamlik om fleksie-affikse aan te dui, byvoorbeeld:

ding =*e*
dioptrie =*trieë*
diploma =*s*
direk =*te* =*ter* =*ste*
diskonteer *ge*=

'n Ander voorbeeld van dubbelsinnigheid kom voor in die artikel van die nes-lemma **long** (A-E) in TW:

long [...] ~**ont**=
steking pneumonia [...]

waar die dubbele koppelteken aandui dat **ontsteking** as een woord geskryf moet word. In hierdie geval merk die dubbele koppelteken nie **ont-** se subleksikale status nie.

5.3.1 Die inkonsekwente gebruik van subleksikale merkers in TW en GW

Die nietipografiese merker wat vir die aanduiding van affikse gebruik word, onderskei die affigale lemma vormlik van dié van die leksikale en die multileksikale lemma.

TW verwys in die E-A toeliggende aantekeninge na die optrede van 'n woorddeel as "trefwoord":

aero= *aëro*=, ~**bat**
 kunsvlieër [...]

woorddeel gebruik as trefwoord

Dit is streng genome 'n kontradiksie in terme waaruit onder andere dié woordeboek se woordgerigte benadering blyk. Meer gepas is Wiegand se terminologie, naamlik dat **aero**= 'n lemma-eksterne nesingang is met ~**bat** die lemmadeel en sy plekhoudersimbool. In die voorbeeld word die dubbele koppelteken gebruik om die subleksikale status van **aero**= aan te dui. In hierdie geval het **aero**= 'n dubbele funksie. Naas sy optrede as lemmadeel, tree dit ook op as lemma met *aëro*= as vertaalekwivalent. Voorbeelde van die inkonsekwente markering van subleksikale lemmas kom in sowel TW as GW voor. So word daar in TW, naas gevalle met die dubbele koppelteken, byvoorbeeld **her**= en **wan**= (A-E), en **arch**= en **extra**= (E-A), ook soms gevalle met die koppelteken, byvoorbeeld **al-** (A-E), en **ex-** en **non-** (E-A), aangetref. In GW kom daar ook, naas inskrywings met die koppelteken, soos **al**-² (A-E), en **post**-³ en **non-** (E-A), ook meermale inskrywings met die dubbele koppelteken, soos **aller**-³ (A-E) en **quasi**= (E-A), voor. Dit gebeur ook in sowel TW as GW dat die lemma soms 'n dubbele koppelteken bevat, maar die vertaalekwivalent slegs 'n koppelteken of geen teken nie (of omgekeerd), byvoor-

beeld in TW: **al-** **all-**, **pan-** (A-E), **all=** (E-A) en **eks-** **ex**, **oud-**² ... **ex-** (A-E); **ex=**² ... **oud=**, ... **eks=** (E-A), en in GW: **semi-** **semi-**, **half-** (A-E), **semi**² **half=**, **semi=** (E-A) en **post-**³ **na=** (E-A).

Alhoewel die gevalle met die koppelteken volgens die huidige Afrikaanse spel- en skryfwyse korrek gebruik word, lyk dit volgens die stelsel wat in sowel TW as GW geld, asof die subleksikale lemmas waarin 'n koppelteken voorkom, daarmee geskryf moet word. Dit is juis nié die geval nie.

Nóg die voorwoord nóg die gebruiksaanwysings van óf GW óf TW maak voorsiening vir die gebruik van die koppelteken as deel van die lemmas van subleksikale items soos blyk uit die beperkte verwysings na die koppelteken en dubbele koppelteken in sowel GW ("-- waar 'n koppelteken gebruik word, bv. **see:** ~ =eend vir **see-eend** [...] = aan die end van 'n reël dui aan dat die betrokke woorddeel vas aan die volgende geskryf moet word") as TW: ("Die dubbele koppelteken (=) [is ingevoer] as afbrekingsteken by toevallige breuke aan die einde van 'n reël vir die koppeling van woorde wat sonder 'n koppelteken geskryf word. [...] Die koppelteken (-) binne 'n reël of aan die einde daarvan dui aan dat daar werklik 'n koppelteken moet wees.").

Wat in albei hierdie woordeboeke gebeur, is dat een tipografiese merker tegelykertyd twee of selfs méér funksies moet verrig. Dit is belangrik dat die leksikograaf 'n stelsel invoer wat konsekwent gehandhaaf en ondubbelsinnig deur die gebruiker geïnterpreteer kan word.

Die probleem is verder dat nie net affikse nie, maar ook tegnostamme (én stamme) deur middel van die dubbele koppelteken gemerk word.

5.3.2 Die inkonsekwente markeringsstelsel van tegnostamme in TW en GW

Tegnostamme, net soos ander stamme, kan nie onafhanklik funksioneer nie. Dit word dus veronderstel dat hulle ook as subleksikale lemmas opgeneem behoort te word. Hulle kan weliswaar met mekaar verbind om tegnosamestellings te vorm, byvoorbeeld **higro-** en **-fiet** wat saam **higrofiet** vorm, maar hulle kan nie afsonderlik funksioneer nie. Om aan te dui dat tegnostamme⁴, onder andere, met ander stamme moet verbind om as woord te kan funksioneer, word hulle tans soos volg in die makrostruktuur van TW opgeneem:

astro=: ~**fisika** astrophysics. ~**fisies** a. physical ~**fisikus** a. physicist. [...]
higro=: ~**fiet** hygrophYTE. ~**fobie** hygrophobia. ~**graaf** hygrogRAph [...]

Die dubbele koppelteken merk die subleksikale status, terwyl die dubbelpunt die "soekelementstatus" van die betrokke tegnostam aandui, met ander woorde in die geval van **astro=:** ~**fisika** en **higro=:** ~**fiet** dien **astro=:** en **higro=:** as die soekelement vir die samestellings **astrofisika** en **higrofiet** onderskeidelik. Hierdie soekelement is die ingang tot die lemmanes of -nis wat lemmas bevat en bestaan uit die soekelement plus die daaropvolgende stam.

Hierdie stelsel waarvolgens tegnostamme in sowel TW as GW hanteer word, word nie in enigeen van dié woordeboeke se voorwoorde of gebruiksaanwysings⁵

verduidelik nie. Soos in die geval van die affikse, word die tegnostamme ook nie in hierdie woordeboeke konsekwent gemerk nie.

Verder: In sowel TW as GW word tegnostamme aangetref wat met 'n dubbele koppelteken of koppelteken gemerk of selfs ongemerk is, van vertaalekwivalente voorsien is en soms ook, maar soms nie nes- of nisingange van lemmas vorm, byvoorbeeld in TW: **Anglo**, **bio=** en **pseudo=** (A-E), en **aero=**, **halo=** en **hema=** (E-A), en in GW: **hipo=** en **pseudo-** (A-E), en **hydro=** en **poly=** (E-A). Hierdie tegnostamme tree as selfstandige behandelingseenhede op waarby vertaalekwivalente dus buite samestellingsverband gevoeg word.

Vergelyk in TW:

pseudo= pseudo=, bogus, professed, pretended.
aero= aéro=. ~bat kunsvlieër (kunsvlieënier), aërobaat. [...]

en in GW:

hipo= under, below.
poly= veel=.

Al sou die bestaande stelsel van soekelemente ook konsekwent deurgevoer word, sou dit nog nie die probleem oplos om tipografies te onderskei tussen die aangawe van affikse en van tegnostamme (én stamme) as lemmas nie. Wat egter belangrik is, is dat die leksikograaf 'n gekose stelsel bondig, maar volledig in die voorwoord of gebruiksaanwysings sal verduidelik sodat die gebruiker die inligting in die woordeboek probleemloos kan ontsluit.

5.4 Skematiese voorstelling van die artikeluitleg

Anders as in GW waar 'n lemma geïsoleer word van sy konteks en die struktuurmerkers dan verduidelik word, word in TW 'n skematiese voorstelling gebruik om die artikeluitleg van die woordeboek te verduidelik. In die kolom langsaan hierdie skema van die artikel word 'n verduideliking van die funksie van die betrokke struktuurmerkers en ander mikrostruktuurelemente gegee.

6. TW se stelsel van lemmadele in vetdruk en in kursief

TW se stelsel van lemmadele word nie net baie swak in die toeligting uiteengesit nie, maar word ook nie konsekwent in die woordeboek gehandhaaf nie. TW onderskei tussen twee tipes lemmadele, naamlik (a) dié in vetdruk en (b) dié in kursief, byvoorbeeld:

- (a) **mikro=**: ~analise
- (b) *agter=*: ~aan

In die voorwerk van die A-E kant word hierdie metode soos volg verduidelik:

- (a) **mikro=:** ~analise micro-analysis. ~analisor, ~analiseur microprobe. ~balans.
- (b) **eland** =e eland (SA); elk (Eur.); moose (Am.)
~hond elkhound
elands=: ~boon(tjie) [...] ~doring.
- part of compound word used as headword, grouping series of compounds
- elands=:* italics indicate that headword follows a related previous headword (**eland** / ~boon(tjie) = **elandsboon(tjie)** in previous line ~hond = **elandhond**)

In die E-A kant se voorwerk word soos volg na die lemmadele verwys:

air: ~pageant vliegskou-
(ing), =vertoning. ~par-
tition lugskot, =afskor-
ting. ~pas=.

trefwoord kursief om te toon dis 'n ver-
volg

Dit is opvallend dat dié verduidelikings oor die voorkoms en gebruik van lemmadele betreklik vaag is. Eerstens bied die A-E kant 'n vollediger beskrywing aan as die E-A kant. Tweedens word die lemmadeel wat in vetdruk is, net aan die A-E kant verduidelik en nie aan die E-A kant nie.

By nadere ondersoek blyk dit dat die lemmadele in vetkursief hoofsaaklik beperk is tot leksikonitems wat as stamme optree. Verder, soos verduidelik in die gebruiksaanwysings, dien hierdie stamme as 'n vervolg op 'n leksikale lemma wat vroeër, meer spesifiek direk voor die eerste van 'n moontlike reeks soekelemente in die makrostruktuur opgeneem is, byvoorbeeld:

agter [...] (leksikale lemma)
agter=: ~aan [...]
agter=: ~deel [...]
agter=: ~ingang [...]
agter=: ~mekaar [...]
agter=: ~saal [...]
agter=: ~veld [...]

Nog voorbeelde is **invals=:** onder **inval**, **blare=:** onder **blaar** en **Gods=:** onder **God**. Die gebruik van die dubbele koppelteken word nie aan die E-A kant geïllustreer nie, alhoewel dit tog wel ook daar voorkom, byvoorbeeld **be=:** ~all en **logo=:** ~gram. Die rede hiervoor is Afrikaans se konjunktiewe en Engels se disjunktiewe spelling waarby die produkte van kompositumvorming onderskeidelik vas en los geskryf word.

Verder blyk dit ook dat dié lemmadele wat in vetdruk verskyn, hoofsaaklik tegnostamme is, of anders gestel, as daar na die tegnostamme — soos in 3 hierbo aangebied — gekyk word, blyk dit dat tegnostamme (volgens die lemmadeel/soekelementmetode) hoofsaaklik in vetdruk opgeneem word omdat hulle nie

voorafgaande leksikale lemmas het nie. Voorbeelde soos *aëro*=: ~*baat*, *chiro*=: ~*graaf*, *heli*=: ~*blad* (A-E) en *homo*=: ~*centric*, *macro*=: ~*cephalic* en *ortho*=: ~*centre* (E-A) staaf dit. Ook in hierdie geval kom daar egter uitsonderings voor, byvoorbeeld *bisam*=: ~*hert*, *kaboe*=: ~*koring* en *kabouter*=: ~*haai* waar die lemmadele nie tegnostamme is nie, maar wel in vetdruk aangebied word, omdat hulle soos tegnostamme ook nie voorafgaande leksikale lemmas het nie.

Alhoewel hierdie stelsel van soekelemente in TW nie baie helder in die gebruiksaanwysings verduidelik word nie, blyk dit dat dit tog redelik konsekwent in die woordeboek deurgevoer word sodat die gebruiker dit sonder veel probleme kan volg.

7. Slot

In hierdie artikel is die opname en aanbieding van subleksikale lemmas in Afrikaanse vertalende woordeboeke ondersoek.

Weens die tot onlangs toe nog woordgerigte benadering van woordeboeke, word subleksikale lemmas baie swak opgeneem en aangebied in Afrikaanse vertalende woordeboeke. Dit dra onder andere daartoe by dat die woordeboeke nie baie gebruikersvriendelik is nie en nie 'n goeie enkoderende funksie verrig nie. Dit blyk verder dat stamlemmas vollediger opgeneem word as affigale lemmas — moontlik weens stamme se ooreenkoms met hul woordvariante. Affigale lemmas het nie ooreenstemmende woordvariante nie.

'n Verdere leemte wat uit die ondersoek blyk, is dat die voorwoorde van sowel TW as GW nie genoegsame gebruikersleiding verskaf nie. Die makrostruktuur van die woordeboek word glad nie omskryf nie. Die woordeboekgebruiker is dus in die duister oor watter tipes leksikale items in die makrostruktuur opgeneem is en watter nie. Die gebruik van struktuurmerkers word ook baie swak verduidelik.

Die leksikograaf moet besluit oor die opname al dan nie van produktiewe, minder produktiewe en onproduktiewe affikse en stamme in vertalende woordeboeke en in die voorwoord aandui wat die beleid rondom die opname van hierdie leksikonitems is.

Dit blyk dus uit hierdie artikel dat subleksikale lemmas in sowel TW as GW nie voldoende opgeneem en aangebied word nie.

Aantekeninge

1. Die aanduiding van die koppelteken teenoor die dubbelkoppelteken is die gebruik van die onderskeie woordeboeke om subleksikale status aan te dui.
2. 'n Tegnosamestelling is 'n samestelling waar die eerste of beide stamme van die samestelling 'n tegnostam is, byvoorbeeld *biometrie*, *argeologie* en *geograaf*.
3. In die sewende uitgawe van die AWS (1964) is daar wel voorsiening gemaak vir die gebruik van die dubbele koppelteken as skeidingsteken aan die einde van 'n reël.
4. Ook ander stamme wat 'n nes of nis inlei, word so aangebied.

Bronnelys

Woordeboeke

- Bosman, D.B., I.W. van der Merwe en L.W. Hiemstra. 1984⁸. *Tweetalige Woordeboek/Bilingual Dictionary*. Kaapstad: Tafelberg.
- Eksteen, L.C. 1997¹⁴. *Groot Woordeboek/Major Dictionary*. Kaapstad: Pharos.

Ander bronne

- Beyer, H.L. 1995. *Die leksikografiese hantering van morfologies gemerkte geslagsopposisiepare in Afrikaanse woordeboeke, met spesifieke verwysing na die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Ongepubliseerde M.A.-skripsie. Universiteit van Stellenbosch.
- Carstens, A. 1995. 'n Kritiese beskouing van HAT³. *Lexikos* 5: 138-165.
- Combrink, J.G.H. 1990. *Afrikaanse morfologie*. Pretoria: Academica.
- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Pretoria/Kaapstad: Academica.
- Gouws, R.H. 1991. Die leksikografiese hantering van woordgroepstamme. *Lexikos* 1: 113-127.
- Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta (Reds.). 1989-1991. *Wörterbücher: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie / Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography / Dictionnaires: Encyclopédie internationale de lexicographie*. Berlyn/New York: Walter de Gruyter.
- Hausmann, F.J. en H.E. Wiegand. 1989. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey. Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta (Reds.). 1989-1991: 328-360.
- Kempen, W. 1982. *Samestelling, afleiding en woordsoortelike meerfunksionaliteit in Afrikaans*. Goodwood: Nasou.
- Svensén, Bo. 1993. *Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Taalkommissie. 1991. *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. Kaapstad: Tafelberg.
- Van Niekerk, A.E. 1989. *Die leksikografiese hantering van komposita*. Ongepubliseerde M.A.-skripsie. Universiteit van Stellenbosch.
- Wiegand, H.E. 1983. Was ist eigentlich ein Lemma? Ein Beitrag zur Theorie der lexicographischen Sprachbeschreibung. Wiegand, H.E. (Red.). 1983a: 401-474.
- Wiegand, H.E. 1983a. *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie III*. Germanistische Linguistik 1-4/82. Hildesheim: George Olms.
- Wiegand, H.E. 1989. Der Begriff der Mikrostruktur: Geschichte, Probleme, Perspektiven. Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta. (Reds.). 1989-1991: 409-462.